

EESSÕNA

KEELED, JÄRJEKORRAD JA JÄRJESTUSED

Reili Argus, Annika Hussar

Keeles esineb nii korrapäratust kui ka korrapära. Selle kogumiku teemaks on valitud teatud liiki korrapära – järjestused. Need võivad puudutada ükskõik mida keelega seotut: keelemuutuste toimumise järjekorda, teatud keelenähtuse kronoloogiat, keeleüksuste omandamise järjekorda, sagedust või harvust ja selle põhjal sündivaid pingeridu, mingite protsesside toimumise järjekorda jne. Keeleteadlase töös on vaatamata teoreetilisele lähenemisele, koolkonnale, uurimisvaldkonnale või -materjalile tavaline, et nähtusi, keele elemente, andmekogumeid seatakse analüüsi käigus järjekorda. Olgu järjestuse aluseks kas mingi keelendi populaarsus või kasutussagedus, omandamise järjekord, prototüüpsus, komplekssus või muu tegur, on selle järjestuse põhjal võimalik järeldada midagi keele kohta üldiselt. Siinsesse ajakirjanumbrisse ongi koondatud paljude keeleteaduse eri valdkondade uurimusi, kust ilmneb, mida mingit tüüpi järjestused keelte kohta räägivad. Nii nagu on mitmekesine artiklite teoreetiline lähenemine, mis varieerub mikrotasandi uurimusest makrotasandi omadeni, on lai ka vaatlusaluste keelte hulk (eesti, ungari, ukraina, soome, saksa, leedu) ja rahvusvaheline autorkond.

Ajakirjanumbris on kolm artiklit, mis keskenduvad keeleomandamisele. Reili Arguse ja Annika Baueri artikkel „**Muutevormide ilmumine eesti keelt esimese keelena omandavate laste kõnesse**“ vaatleb kolme lapse spontaanse kõne lindistuste põhjal eri kategooriate ja vormide ilmumist laste keelde ning nende vormide produktiivse moodustuse algust. Iga vormi produktiivseks moodustuseks kasutatud esimest sõna on lisaks analüüsitud morfofonoloogilistest tunnustest lähtuvalt kui selle vormi esimest n-ö eksemplari.

Eesti lapsed omandavad grammatika tuuma (nt grammatiliste käänete ainsusevormid, kindla kõneviisi ainsuse oleviku kolmanda pöörde, ainsuse lihtmineviku kolmanda pöörde, omadussõnade võrdevormid) ühel ajal. Ülejäänud vormide omandamisjärjekord on lasteti mõnevõrra erinev. Erineva järjekorra taga võib näha vormi erinevat sagedust lastele suunatud kõnes. Morfofonoloogiliste tunnuste poolest eristusid nimisõnad, kus oli võimalik märgata teatud sagedasi tunnuseid, verbide puhul olid aga esimesed produktiivselt kasutatud tüved morfofonoloogiliste tunnuste poolest mitmekesised ning ükski kindel mall tüvede kogumist esile ei tõusnud.

Vormid, mida laste kõnest registreerida ei õnnestunud (nt kaudne kõneviis, lühike ülivõrre, olev, rajav ja ilmaütlev kääne), on lastega kõnelevate vanemate kõnes harvad või ei esine neid üldse. Mõnede vormide varase omandamise taga võib näha pragmaatilisi tegureid, näiteks on käskiva kõneviisi ainsuse teise pöörde kasutuskontekste lapsekesksetes suhtlussituatsioonides kindlasti märksa enam kui käskiva kõneviisi mitmuse teise pöörde kasutuskontekste. Kindlasti on aga ka pragmaatilised tegurid seotud vormide sagedusega. Seega – vormi, mis on sage, on lapsel suhtlemiseks vaja ja selle omandab ta ka esimeses järjekorras.

Victoria Kazakovskaya artikkel „**Episteemiline modaalsus vene keelt omandavate väikelaste ja noorte kõnes**“ põhineb osaliselt samuti spontaanse kõne lindistustel, lisaks on kasutatud kirjalikke materjale. Artiklis on vaatluse all episteemilise modaalsuse kui leksikaalsemantilise kategooria omandamine. Uurimuses on esitatud hulk omandamisega seotud eri tüüpi järjestusi; semantilised järjestused (nt alates deontilisest modaalsusest kuni episteemiliseni, eksplitsiitsem ebatõenäosusest kuni tõsikindluseni, ning hiljem episteemilisest kuni emotsionaalse hinnanguni); episteemilisuse väljendamise repertuaar (nt episteemilistest markeritest kuni episteemiliste, mentaalseid verbe sisaldavate osalause ja kõneviisivormideni); episteemilise modaalsuse markerite funktsioonide järjestused (nt esmastest teise tasandi omadeni, lausetasandi markeritest teksti tasandi

omadeni). Samuti on vaatluse all episteemilise modaalsuse väljendusvahendite omandamisjärjekord.

Andra Küti artikli „**Ema haridus ja pere elukoht eesti keelt emakeelena omandava lapse kasvukeskkonna mõjutajana**“ eesmärk on anda ülevaade, millises keelelises kasvukeskkonnas kasvab eesti keelt emakeelena omandav eelkooliealine (vanuses 5–7 eluaastat) laps. Täpsemalt on 152 emaga tehtud poolstruktureeritud intervjuu abil kirjeldatud kodust keelekeskkonda iseloomustavate tegurite mainimise sagedusjärjestust, võrreldes seejuures ema hariduse järgi kesk(eri)hariduse ja kõrgharidusega emadega peresid. Mõlema rühma sees on vaadeldud maa- ja linnakeskkonna erinevusi. Uuringust selgus, et maapiirkonna emad rääkisid lastega prelingvistilisel perioodil rohkem, samuti olid nende suhtlusvõrgustikus olulisemal kohal vanavanemad, loeti rohkem raamatuid ning jutustati lugusid. Koduvälistel üritustel käijad olid sagedamini linnapiirkonna vanemad, kelle lapsed puutusid kokku ka rohkem teiste keeltega ning viibisid rohkem lasteaias.

Siinse ajakirjanumbri kahes artiklis on vaatluse all leedu keel. Jakub Kubši ja Aleksandra Michałowska-Kubši artikkel „**Leedu keele õppimise motivatsioon välismaalaste seas**“ järjestab tegurid, mis mõjutavad leedu keele õppimise põhjendusi. Autorite hinnangul on tänapäevases mitmekultuurilises maailmas järjest suurem huvi õppida just nn väikesi keeli. Tulemused näitasid, et järjestuse tipus olid sisemine ja integratiivne motivatsioon, instrumentaalset motivatsiooni toetavad tegurid ei olnud nii olulised. Rõhutati ka keele kui sellise õppimise olulisust. Artikli praktilised tulemused võivad pakkuda õpetajaile juhiseid, kuidas õppimise käigus integratiivset motivatsiooni toetades ning kultuuriga seotud infot pakkudes leedu keele kursusi paremini korraldada.

Leedu keel on üks vaadeldavatest keeltest ka Asta Laugalienė artiklis „**Partitiivsus ja objekti markeerimine soome ja leedu keeles**“, kus autor järjestab soome partitiivi ja leedu genitiivi puhul objekti sagedasemad funktsioonid. Nii soome kui ka leedu keeles võib objekti markeerimisel rääkida partitiivsusest. Vastavused leedu

partitiivse genitiivi ja soome partitiivi vahel katavad laia semantilis-süntaktilist ala. Leedu keeles on genitiivi partitiivne funktsioon üks arvukatest selle käände funktsioonidest; objekti markeerimise puhul kasutatakse partitiivi väljendamaks osa-terviku suhet ja indefiniitsust. Soome partitiivil on kolm osati kattuvat funktsiooni. Artikkel annab ülevaate partitiivi eri funktsioonide sagedusest ning formuleerib soome partitiivi ja leedu genitiivi prototüüpsed funktsioonid.

Anna Branetsi ja Ad Backuse artikkel „**K2 oskus soodustamas K3 omandamist: vene keele roll eesti keelt esimese keelena kõnelejalatel ukraina keele mõistmises**“ vaatleb empiirilistele andmetele toetudes seda, kuidas eesti emakeelega inimeste vene keele kui teise keele oskus võib kergendada ukraina keele kui kolmanda keele passiivset oskust. Kolmekümne eesti keelt emakeelena kõneleva inimesega viidi läbi C-test vene keeles ning seejärel ukrainakeelsete tekstide ja üksikute sõnade mõistmist kontrolliv katse. Autorid esitavad ka kõige lihtsamaks ja kõige keerulisemaks osutunud grammatiliste ja leksikaalsete vahendite loendi. Tulemused näitasid, et vene keele C-testi ja ukrainakeelse katseülesande tulemused olid seotud. Ukrainakeelsete tekstide mõistmine oli siiski pisut vähem vene keele testi tulemustega seotud kui üksikute sõnade mõistmine. See näitab, et C-testi tulemused ei ennusta katsealuste võimet täielikult mõista ukrainakeelseid tekste, pigem ennustab C-testi hea tulemus võimet mõista üksikuid ukrainakeelseid sõnu. Saadud tulemuste põhjal väidavad autorid, et keeleõppijad kasutavad teise keele sarnase kolmanda keele tekstide mõistmisel ka neid ressursse, mis ei põhine teise keele kohta olemas olevatel grammatilistel ja leksikaalsetel teadmistel.

Anna Verschiku artiklis „**Seletades kontaktidest johtuvate muutuste tekkimise järjekorda**“ on esitatud keelekontaktist tulenevate muutuste ilmumise järjekord. Thomasoni ja Kaufmani (1988) järgi algab keelesäilimise olukorras keelekontaktidest johtuv muutus sõnavarast, seejärel jõuab semantika, fonoloogia ja perifeerse morfosüntaksi valdkonda ning võib viia põhjaliku restruktureerimiseni. Siiaamaani pole seda muutuste ilmumise järjekorda

seletatud. Artiklis oletatakse, et eri tüüpi tähenduste (leksikaalne, grammatiline või nende vahepealne) töötlemine ja kinnistumine keelekasutaja kognitsioonis toimub eri kiirusega. Spetsiifiline (leksikaalne) tähendus ei nõua palju kognitiivseid jõupingutusi, kuid mida abstraktsem on tähendus skaalal leksikaalse ja grammatilise tähenduse vahel, seda rohkem aega vajatakse selle töötlemiseks ja kinnistumiseks.

Annika Hussari ja Tiina Rüütmaa artiklis „**Eesnimikasutuse reguleerimine ja selle mõju. Eesti ja Ungari näide**“ näidatakse, kuidas protsesside langemine kindlasse aega võib määrata, mis on edaspidi keelekasutuses võimalik, mis mitte, – kuivõrd on nimikasutust ja keelekasutust üldisemalt võimalik suunata. Ungaris toimus keele- ja nimeuudendus märksa varem ning kokkulepped kasutada nimesid ungaripärasel kujul ja piirduda lastele nimesid valides kindla nimekirjaga jõudis juurduda. Eestis võeti suund nimede omakeelestamisele sadakond aastat hiljem ja see langes aega, kui ühtlasi kinnistus uus kirjaviis, maailma avarumine viis suure hulga uute nimede lisandumiseni ning see tähendas, et eesnimikasutus on kujunenud väga vabaks ja avatuks.

Karin Zurbuchenilt on kogumikus artikkel „**Eesti ja saksa aktiivse värvisõnavara võrdlus**“. Uurimuses esitatud järjestused põhinevad kasutussageduse alusel järjekorda seatud empiirilistel sõnavaraandmetel. Eesti- ja saksakeelsete katsetulemuste võrdlusest selgus, et mõlema grupi keelejuhid eelistasid kasutada põhisõnu, valdavalt põhivärvinimesid. Lihtvärvisõnade puhul kasutati nii eesti kui ka saksa keeles sageli võõrvärvisõnu, mis osutab autori hinnangul mõlemas keeles kasvavale võõrkeelemõjule. Liitvärvisõnadest kasutati eesti ja saksa keeles kõige enam värvuse intensiivsusetest tähistavaid ja objektipõhiseid liitvärviadjektiive. Objektipõhiste liitvärvisõnade seas olid aga mõlemas keeles ülekaalus looduse ja loodusnähtustega seotud liitvärvisõnad. Tähelepanuväärne on asjaolu, et nii eesti kui ka saksa emakeelega keelejuhid kasutasid kultuuripõhiste laiendosadega liitvärvisõnu, mis viitab kahe keelekeskkonna kultuurilistele eripäradele.

Anu Kalda artikkel „**Tajumetafooride tõlkimisest. Protsessi-põhine lähenemine**“ keskendub tõlkestrateegiate rakendamise järjekorrale. Metafooride eesti keelde tõlkimise kohta ei ole kuigi palju empiirilistel andmetel põhinevaid uurimusi, seetõttu on artikkel seadnud eesmärgiks vaadelda, kuidas elukutselised tõlkijad inglise tajumetafoore eesti keelde tõlgivad. Lisaks eri tõlkestrateegiate rakendamise järjekorrale esitatakse artiklis ka nimekiri metafooridest, mis osutusid tõlkijaile eriti keerukaks. Selgus, et tajumetafooride tõlkimine toob kaasa suurema kognitiivse koormuse kui teiste keelendite tõlkimine. Lisaks sellele ilmnes, et mida kultuuriülesemad on tajumetafoorid, seda sarnasemalt neid tõlgitakse ja seda väiksem on erinevate tõlkevastete arv. Mida kultuurispetsiifilisemad on tajumetafoorid, seda rohkem erinevaid tõlkestrateegiaid kasutatakse ja seda erinevamaid tõlkevasteid tõlkijad kasutavad.

Andmete ja intervjuude põhjal tulevad eriti esile värvimetafoorid. Nende tõlkimisel kasutati rohkem internetiallikate abi ja neid märgiti katsejärgsetes intervjuudes tihti kui keerukamaid osi tõlketekstides.

Erik Mikkus, Raido Remmel, Triin Õismaa, Merilyn Meristo ja Mari Uusküla analüüsisid artiklis „**Ilmastikunähtustega seotud keeleassotsiatsioonid**“ esmakordselt Eestis ilmastikunähtustega seotud keeleassotsiatsioone. Tulemused võimaldasid järjestada enam levinud assotsiatsioonid, mis on valdavalt emotsionaalset päritolu, kuid esines ka kultuuri- ja kontekstuaalseid assotsiatsioone. Emotsioone väljendavate assotsiatsioonide seas domineerisid omadusõnalised negatiivsed emotsioonid.

Kokkuvõtlikult saab väita, et siinsesse ajakirjanumbrisse on koondatud eripalgeline valik näidetest, kuidas keeles järjestused esineda võivad – leidub näiteid sagedusjärjestuste kohta, osutusi keelendite ilmumisest keelde, sageduste ja järjestuste sarnasustele, mis osutavad kultuurilistele sarnasustele, aga ka kirjeldusi, kuidas üks nähtus lükkab teele terve järgmiste ahela.

PREFACE

LANGUAGES, ORDERINGS AND SUCCESSIONS

Reili Argus, Annika Hussar

The current, fifth issue of *Philologia Estonica Tallinnensis*, which contains eleven articles in two languages, focuses on different sequences in languages. Sequences in languages can be of many different types: orders of emergence or decline of various phenomena; sequences of changes or use of different strategies; the chronology of a particular linguistic phenomenon; the order in which language units are acquired, their frequency or infrequency, etc. The current issue of *Philologia Estonica Tallinnensis* brings together articles where different kind of sequences have been investigated from a wide range of perspectives in different languages. The submissions have different approaches and are based on both micro and macro levels of observation. The scope of topics is thus as wide-ranging as our authors are diverse in their backgrounds.

Three articles in the volume focus on first language acquisition. The goal of the paper “**Emergence and productive use of inflectional forms in early Estonian**” by Reili Argus and Annika Bauer is to describe the first emergence and productive use of inflectional forms and first exemplars (stems used for productive inflectional forms) in the spontaneous recorded speech material of three Estonian-speaking children and provide the order of the emergence of different inflectional categories and forms.

It seems that all the children acquired the core (e.g. grammatical cases in singular, imperative, singular present tense third person forms, singular third person simple past, comparative forms of adjectives) approximately at the same time. The further order of acquisition of inflectional forms was different in the speech of the three children in question. Comparing the differences in the order

of emergence of inflectional forms can be caused by the different frequency of some forms in the input. The first exemplars with distinguishable morphophonological features could be detected only among nouns: the first nouns used for early case forms can be divided into two prototypical morphophonological classes, while clear-cut morphophonological distinctions could not be found in verbs and adjectives. The order of emergence of different forms and categories demonstrates not just the order of acquisition of these categories but also the linguistic nature of our everyday spontaneous conversations with small children as well the importance of different forms from the point of the communication.

Victoria V. Kazakovskaya explores the development of epistemic modality across childhood and adolescence, based on the spoken and written Russian data in her article, “**Epistemic modality in the speech of Russian young children and adolescents**”. Her study shows the range of sequences in the acquisition of modality in the following domains: semantics (e.g. from deontic modality to epistemic, from explicit uncertainty to certainty, and subsequently from epistemic evaluation to emotional), the repertoire of epistemic and – more broadly – subjective tools (e.g. from epistemic markers to sentential complement constructions with mental verbs, from reduced modus frames to full/non-reduced), and functions performed by these markers (e.g., from primary ones to secondary, from “utterance level” functions to narrative). The order of epistemic marking (i.e. the development of propositional attitude) in relation to different core propositions is also discussed.

Andra Kütt’s article, “**Education of the mother and residence of the family as factors influencing the growth environment of children obtaining Estonian as a native language**”, is related to language acquisition at more general level. As the basis for her study she uses 152 semi-structured interviews with mothers to describe the importance placed upon factors – measured as the relative frequency of being mentioned – characterizing the linguistic environment of Estonian-speaking children. The comparison of two groups,

families where the mother has secondary education and families where she has higher education revealed some differences in the children's linguistic environments. For parents with higher education, this meant that the children spent more time alone, spending less time with screens and had more contacts with other languages than the children of mothers with secondary education. In the case of children with mothers with secondary education, the role grandparents in their social network was more important, these children spent more time at kindergarten, and played more with other children and/or friends of their age than alone. In both groups differences were also observed depending on whether the families lived in an urban or rural environment. The study revealed that the mothers in rural areas spoke to their children more during the pre-linguistic period and also that the role of grandparents in their social network was more important, more books were read and more stories were told. Parents in urban areas more frequently attended various events outside the family home, their children were more frequently in contact with other languages and they spent more time at kindergarten. In sum, the order of mentioning different characteristics of the child's linguistic environment was in correlation with factors related to the mothers' education and residence of the family.

Two articles in the journal deal with language learning. The article by Aleksandra Michałowska-Kubś and Jakub Kubś "**Motivation of foreigners to learn the Lithuanian language**" handles the acquisition of one of the Baltic languages. Due to the contemporary influence of multiculturalism, there is a growing interest in learning less-widely-spoken or "small" languages. Taking this into consideration, the researchers' aim was to examine motivational factors driving foreigners to learn Lithuanian. The results demonstrate that at the forefront of factors influencing foreigners to learn Lithuanian are intrinsic and integrative, not instrumental factors, while the autotelic value of the language itself was also highly stressed.

The second article on language learning is Anna Branets and Ad Backus's paper "**L2 knowledge facilitating L3 learning: the**

role of Russian linguistic factors in understanding of Ukrainian by Estonians". The article reports on an empirical investigation of how knowledge of L2 Russian can facilitate the acquisition of passive knowledge of L3 Ukrainian by speakers of L1 Estonian. The study is anchored in the field of Receptive Multilingualism (RM) with the specific inquiry of whether an L3 that is closely related to an L2 that the speaker knows well can function as the 'receptive' partner in an RM constellation. The specific focus is on the impact of knowledge of Russian vocabulary and grammar on general understanding of Ukrainian text and recognition of Ukrainian words by L1 speakers of Estonian. The implications of the study contribute to the understanding of how language units are transferred and acquired from L2 to closely related L3, add to comprehension strategies and provide a broader perspective on the comprehension process. Using an already-existing multilingual repertoire as well as learning how to make use of the assistance interlocutors can provide each other, and how to enhance the opportunities for learning this affords, were reported as the factors most beneficial for L3 learning.

The next article focuses on sequences of strategies. Written by Asta Laugalienė, the article "**Partitivity and object marking in Finnish and Lithuanian**" orders the frequencies and functions for the partitive in Finnish and partitive genitive in Lithuanian. The notion of partitivity in object marking is to be found both in Finnish and Lithuanian. Correspondences of the Lithuanian partitive genitive and Finnish partitive cover a wide semantic-syntactic area. In Lithuanian the "partitive" function of the genitive is one among numerous functions associated with this case; in the domain of object marking it is used mainly to mark part-whole concepts and indefiniteness. In Finnish, the partitive has three overlapping functions. The article overlooks the frequencies and infrequencies of certain uses of partitive cases in Finnish and Lithuanian and also formulates the prototypical functions for the partitive in Finnish and partitive genitive in Lithuanian.

Anna Verschik focuses on the order of contact-language changes in her article “**Explaining the emergence order of contact-induced language change phenomena in language maintenance**”. According to generalizations made by Thomason and Kaufman (1988), contact-induced language change in language maintenance starts from the lexicon, then progresses to semantics, phonology, non-core morphosyntax and may result in a profound restructuring of the language. To date, no explanations of this particular order have been suggested. The article addresses this issue and suggests that different types of meaning (lexical, grammatical or in-between) are processed and internalized at different speeds. Specific meaning (lexical) does not require much cognitive effort, while the more abstract the meaning is on the scale between lexical and grammatical, the more time is needed for processing and internalization.

Annika Hussar and Tiina Rütmaa compare two languages and development of rules concerning names in two countries. In their article, “**Given name regulation and its influence – the examples of Estonia and Hungary**”, they demonstrate how processes that have taken place at a particular time in the past can determine what is possible or otherwise with respect to the use of language in the future, namely the extent to which the use of names and language use in general can be directed. In Hungary, the language and name renewal took place much earlier, and agreements to use Hungarian names and to limit names by choosing names from a fixed list of names came to take root. In Estonia, the trend towards the native names took place a hundred years later, and this meant that the use of first names has become very free and open.

Another kind of sequence is provided by Karin Zurbuchen, who compares Estonian and German active color vocabulary in her article “**A comparison of Estonian and German active color vocabulary**”. The orderings presented in her article are based on frequencies shown by empirical data on color terms. The sequences of color terms in the two languages highlighted the differences and similarities in the usage of frequent and infrequent color terms in

both languages, distinguished the different formation types of color terms, and allowed the author to make generalizations on the basis of the data.

Anu Kalda's article "**Translating perception metaphors. A process-based approach**" focuses on sequence of translation strategies. There is to date little evidence from empirical analysis on metaphor translation in Estonia; this article, therefore, aims at providing a welcome contribution to Estonian translation studies by analysing how professional translators translate English perception metaphors into Estonian in context. The descriptive analysis of the translation texts was based on the sequence of translation strategies compiled by the author and the frequency of their usage. In addition, a list was compiled of the metaphors based on how challenging they proved to be to the participants of the current study, based on online searches made during the translation task.

The sequence of associations is presented in the next article. Weather-related language associations in Estonian are analyzed for the first time by Erik Mikkus, Raido Remmel, Triin Õismaa, Merilyn Meristo, and Mari Uusküla in their article, "**Weather-related language associations**". The results allowed the authors to order the most common associations, which are mostly of emotional origin. Some cultural and contextual associations were also registered in the data. Among those associations which express emotions, adjectival negative emotions dominated. Nouns with ambiguous meaning were most common among cultural and contextual associations.

In conclusion, this issue contains a diverse selection of examples of how sequences can occur in a language: there are examples of frequency sequences, orders of emergence of categories or forms in language, frequencies of using different strategies etc. Some sequences point to cultural similarities between languages and some of them describe how one phenomenon starts the whole chain of changes in a language.